

М. Г. Чумаченко

Донбас

ДОНБАС – історично сформований регіон; один із найрозвинутіших в Україні промислово-енергетичних комплексів зі значними природними ресурсами, потужним виробничим потенціалом. Сучас. Д. розташ. на Сх. України й адміністративно охоплює Донец. та Луган. обл.; пл. – 53,2 тис. км² (8,8 % пл. країни). Д. – найчисельніший (майже 8 млн осіб) і один з найщільніше заселених регіонів країни (139 осіб/км²), значна частина міського населення (бл. 90 %). На його тер. склалися системи міських поселень, у яких взаємодіють різні функціонал. типи міст (найбільші – [Донецьк](#), *Маріуполь*, *Луганськ*, *Макіївка*, [Горлівка](#), [Краматорськ](#)) та смт. Етніч. склад насел. складний, значна його частка – наслідок імміграц. процесів у 19 – на поч. 20 ст., спричинених необхідністю забезпечити пром.-енергет. комплекс робочою силою (прибували росіяни, а також білоруси, азербайджанці, вірмени, грузини, молдовани та ін.). Так, станом на 2001 українці склали 57,5 %, росіяни – 38,5 % (унаслідок цього регіон вважають російськомовним). Геогр. положення Д. досить вигідне: 120–150 км (найвіддаленіші пункти – понад 200 км) від Азов. моря, недалеко від залізних руд Криворіжжя (350–450 км) і Керчі (300–350 км), від манганових руд (250–350 км). Густа залізнична мережа сполучає його зі Сх. Європою; через Донець – із Доном, Волгою та Каспій. морем. Під впливом людини степ Д. зазнав найбільших змін в Україні і навіть у Сх. Європі. Змінено первісну водну сітку: в долинах річок багато водоймищ, низка каналів, що постачають воду, ставків у западинах, спричинених обвалюванням старих шахт тощо. Багато хлібороб. площ зайнято під пром. об'єкти, люд. оселі. Вирубано невеликі чагарникові та більші, розташ. над Сівер. Дінцем, ліси. Регіон відзначається різноманітністю і багатством копалин, які є сировин. базою для розвитку пров. галузей промисловості. Осн. з них: кам'яне вугілля ([Донецький кам'яновугільний басейн](#)), кам'яна сіль ([Артемівське родовище кам'яної солі](#)), калійна сіль (Дніпров.-Донец. калієнос. р-н), вогнетривкі глини (*Часовоярське родовище вогнетривких глин*). Основа економіки Д. – кам'яне вугілля, яке у невеликих шахтах видобувають з глиб. 50–100 м, глиб. більшості шахт до 200 м, найглибші – до 1 км. Розвідані запаси кам'яного вугілля у Д. становлять понад 200 млрд тонн. У Д. наявні різні породи вугілля: у центр. і пд.-зх. р-нах поширене коксівне товсте вугілля (становить 26,5 % усіх запасів); у пн.-зх. частині – смуга газового і довгополуменового вугілля (38 % усіх запасів, використовують переважно у хім. промисловості, частково для коксування і як паливо); у

сх., центр. та пд.-сх. р-нах – антрацити (30 % усіх запасів). З ін. корис. копалин найбільше значення мають великі родовища солі у пн.-зх. частині Д., Бахмут. улоговині (у р-ні Артемівська – кам'яна, побл. Слов'янська – виварна солі). Поширені у Д. буд. матеріали: вапняки, доломіти, гіпси, вогнетривкі глини, мергелі, кварц. піски, пісковики (зокрема сірі й чорні – для брукування вулиць), кварцити, крейда, сланці, гончарна глина. Вапняки є сировин. матеріалом для хім. та металург. промисловості (флюсові вапняки); найважливіші родовища – Оленівське і Каракутське. Великі запаси мергелів сприяють розвитку цемент. промисловості (побл. Амвросіївки, менші – над р. Лугань). Гіпси залягають разом із сіллю в Бахмут. улоговині, крейда – над Сівер. Дінцем, кольор. глини – у Слов'ян. р-ні, каолін – побл. Волновахи (Біла Балка). Видобуток солі розпочали кілька століть тому, вугілля – від 18 ст. (на поч. 19 ст. у кам'яновугіл. промисловості Д. працювало понад 70 тис. робітників). Наприкінці 18 ст. збудовано металург. заводи, які займалися переважно виплавою чавуну, почали розвивати важку пром-сть. На кін. 19 ст. припадає початок коксохім. промисловості. Умови життя і праці робітників у Д. в усіх галузях промисловості були вкрай важкі, тому час від часу спалахували страйки, які придушували жандармерія та військо (зокрема хвиля страйків охопила Д. під час рос. революції 1905–07; у грудні 1905 дійшло до зброй. виступу робітників у Горлівці, який було придушено). Масові протести шахтарів відбувалися також наприкінці 20 – на поч. 21 ст.

Сьогодні Д. – потуж. вироб. комплекс, що характеризується знач. переважанням промисловості порівняно з с. госп-вом. Продукція промисловості становить 90 % сукуп. сусп. продукту, який виробляють у межах комплексу. У складі промисловості виділяють галузі важкої індустрії, зокрема паливну, чорну металургію, машинобудування і металообробку. Розвинуті харч. та легка промисловості. Вироб. профіль Д. визначає поєднання пров. галузей важкої промисловості: вугіл., металург., хім., коксохім., енергетики. Коксохім. підприємства Д. розташ. в Авдіївці, Донецьку, Горлівці, Маріуполі, Комунарську, Єнакієвому, Макіївці та ін. пром. вузлах. На тер. Д. розташ. бл. 1/2 осн. підприємств чорної металургії України та більшість допоміжних, зокрема з добування флюсів, вогнетривів. Найбільші електростанції: Вуглегір. (3,6 млн кВт), Слов'ян., Старобешів., Луган. (усі – по 2 млн кВт), Курахів. (1,5 млн кВт). Гірничо-хім. цикл виробництва сформувався на базі родовищ кам'яної солі та газового вугілля. Значно розвинута содова пром-сть (Лисичанськ, Слов'янськ). Осн. спеціалізація машинобудування Д. – випуск металомісткого та складного устаткування для металургії, гірничо-добув. промисловості, буд. індустрії, транспорт. засобів, а також верстатобудування (включно з важким). Найбільші заводи – у Краматорську, Луганську, Маріуполі, Горлівці, Донецьку, Дружківці, Ясинуватій. С. госп-во Д. відзначається розвинутою структурою, високою товарністю (вирощування зернових, зокрема пшениці, тех. культур, гол. чином соняшнику; навколо міст – с. госп-во овоче-молоч. типу). Для Д. характерний широкий розвиток та комбінування усіх видів транспорту, з яких найпоширенішим є залізничний. У межах Д.

сформувалися великі пром. вузли – Донець.-Макіїв., Горлів.-Єнакієв., Краматор.-Слов'ян., Торезо-Сніжнян., Красноарм., Маріуп., Луган., Лисичан.-Рубіжан., Стаханово-Комунар. та ін. Важливою є проблема водозабезпечення Д. Створ. багато великих водосховищ (Вуглегір., Старобешів., Клебан-Бицьке, Старокрим., Вільхів. та ін.), магістрал. водопроводи від Сівер. Дінця і його приток до пром. центрів, *Сіверський Донець–Донбас канал*, [Дніпро–Донбас канал](#). Нар. госп-во Д. загалом і окремі його р-ни (особливо з водомістким виробництвом) характеризуються напруженістю водного балансу. У зв'язку з цим вживають заходів щодо вдосконалення технології виробництва й збільшення потужностей очис. споруд для скорочення виходу пром. стоків та витрат води. Для Д. актуальні також проблеми охорони довкілля, оскільки це найзабрудненіший регіон в Україні. На тер. Д. – *Луганський природний заповідник НАНУ, Український степовий природний заповідник НАНУ, «Святі гори» Національний природний парк*. Див. також [Донецька область](#).

Рекомендована література

1. Территориальное и отраслевое управление экономикой региона. Д., 1982;
2. Экономическая география СССР. Районная часть. К., 1984;
3. Экономическая и социальная география СССР. История и современное развитие. Москва, 1987;
4. Нікольський В. М. Підпілля ОУН(б) у Донбасі. К., 2001.

Бібліографічний опис:

Донбас / М. Г. Чумаченко// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-20769>. – Останнє поновлення : 2023.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).